डी.पी. भण्डारीको निबन्धकारिताको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय, नेपाली केन्द्रीय विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

सविता गैह्रे

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर

२०६६

उपप्रा.डा. दुर्गाबहादुर घर्ती
शोधनिर्देशक

डी.पी. भण्डारीको निबन्धकारिताको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय, नेपाली केन्द्रीय विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
सविता गैह्रे
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
नेपाली केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर
२०६६

शोधनिर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षका विद्यार्थी श्री सविता गैह्रेले **डी.पी. भण्डारीको निबन्धकारिताको अध्ययन** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएकोहो । निकै परिश्रमपूर्वक तयार पारिएको यस शोधकार्यबाट म पूर्ण सन्तुष्ट छु र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६६/११/

....

उपप्रा.डा. दुर्गाबहादुर घर्ती

(शोधनिर्देशक)

नेपाली केन्द्रीय विभाग

त्रि.वि.कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर, काठमाडौं

मितिः २०६६/११/

स्वीकृतिपत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागकी छात्रा सविता गैह्रेले स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत **डी.पी. भण्डारीको निबन्धकारिताको अध्ययन** शीर्षकको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

१. **प्रा. राजेन्द्र सुवेदी** ....
(विभागीय प्रमुख)

२. **उपप्रा.डा. दुर्गावहादुर घर्ती** ....
(शोधनिर्देशक)

३. ....
(बाह्य परीक्षक)

मिति : २०६६/११/

कृतज्ञताज्ञापन

शोधकार्यमा स्रष्टाको साहित्यिक योगदान, जीवनी, उसका कृतिहरूको सहि मूल्याङ्कनका साथै साहित्यिक प्रवृत्तिहरूको पनि निरूपण गर्दछ । यो आफैमा महत्त्वपूर्ण र जटिल विषय हुँदाहुँदै पनि सत्यको नजिक रहेर अध्ययन गरिने हुनाले स्रष्टालाई न्याय भने अवश्य गर्दछ । यसर्थ प्रस्तुत शोधपत्र स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनार्थ तयार गरिए पनि साहित्यिक अध्ययन गर्नेसम्पूर्ण अध्येताका निम्ति उपयोगी हुनेछ भन्ने मलाई लागेको छ ।

शोधको मर्मलाई नजिकबाट पहिचान गराई आफ्नो व्यस्त र अमूल्य समयको पनि पर्वाह नगरी उत्साहपूर्वक आवश्यक निर्देशन दिँदै सहयोग गर्नुहुने निर्देशक आदरणीय गुरु उपप्राध्यापक डा. दुर्गाबहादुर घर्तीप्रति सर्वप्रथम हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । मेरो रुचिको विषयलाई स्वीकृत गरी शोधकार्यको निमित्त सुअवसर प्रदान गर्नुहुने विभागीय प्रमुख आदरणीय गुरु प्रा. राजेन्द्र सुवेदीप्रति म हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु । शोधपत्रका लागि प्रेरणा दिनुहुने नेपाली केन्द्रीय विभागका गुरुहरूप्रति शब्दश्रद्धा व्यक्त गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार पार्ने क्रममा आवश्यक सामग्री सङ्कलन गर्ने सिलसिलामा चासो राखेर हरतरहबाट सहयोग गर्नुहुने शोधनायक तथा आदरणीय विद्वान् डी.पी. भण्डारीप्रति आभारी छु । त्यस्तै सामग्री सङ्कलनमा महत्त्वपूर्ण सहयोग गर्ने श्रद्धेय हेमन्त विवशको गुन म कहिल्यै बिर्सन सक्दिनँ । पुस्तक तथा पत्रपत्रिका उपलब्ध गराइदिने त्रि.वि. पुस्तकालयप्रति आभारी छु ।

विशेषतः आफ्नो अमूल्य श्रम र पसिना खर्चेर अनेकौं आर्थिक र व्यावहारिक हन्डरसँग सङ्घर्ष गर्दै मलाई उच्च शिक्षा दिलाउनु हुने पूज्य बुबा गणेशप्रसाद गैह्रे तथा आमा चन्द्रादेवी गैह्रेप्रति आजीवन ऋणी छु । त्यस्तै मेरो अध्ययनलाई निरन्तरता दिलाउन हृदयतः पलप्रतिपल सहयोग गर्नेमेरा आदरणीय दाजुहरू प्रकाश गैह्रे तथा विमल गैह्रेप्रति कृतज्ञ छु । त्यसैगरी दाजु लेखनाथ पाठकको अमूल्य सल्लाह सुझावको सदैव अपेक्षा गर्दछु ।

शोधकार्यको सन्दर्भमा विभिन्न किसिमका सहयोग गर्नुहुने मेरा मित्रहरू हरि खरेल, शारदा अधिकारी, पवित्रा शर्मा, सन्ध्या सापकोटा, विष्णुप्रसाद पौड्याल, शान्तिराम गौतम, मोहन दाहाल, महेश मेहता, अर्जुन तिवारीप्रति आभार व्यक्त गर्दछु । यसैगरी शोधपत्रलाई यथासम्भव छिटोछरितो शुद्धतापूर्वक कम्प्युटर गरी सहयोग गर्नुहुने 'जी' कम्प्युटर सेन्टर, कीर्तिपुरप्रति म कृतज्ञ छु ।

अन्त्यमा म प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय नेपली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर समक्ष पेश गर्दछु ।

क्रमाङ्क : १५
शैक्षिक सत्र : २०६३/६५
मितिः २०६६।११।

....
सविता गैह्रे
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर ।

सङ्क्षेपीकरण

ई.सं.	:	ईश्वी सम्वत्
एम.ए.	:	मास्टर्स अफ आर्टस्
पि.एच.डी.	:	डक्टर अफ फिलोसोफी
पृ.	:	पृष्ठ
वि.ए.	:	व्याचलर अफ आर्टस्
वि.सं.	:	विक्रम संवत्
सम्पा.	:	सम्पादन/सम्पादक
संस्क.	:	संस्करण

विषयसूची

पृष्ठ

पहिलो परिच्छेद

शोधपरिचय १–७

१.१ विषयपरिचय १

१.३ शोधसमस्या १

१.४ शोधकार्यको उद्देश्यहरू २

१.५ पूर्वकार्यको समीक्षा २

१.६ शोधकार्यको औचित्य, महत्त्व र उपयोगिता ६

१.७ शोधकार्यको सीमाङ्कन ६

१.८ सामग्री सङ्कलन र शोधविधि ६

१.९ शोधपत्रको रूपरेखा ७

दोस्रो परिच्छेद

निबन्धको विधासिद्धान्त र नेपाली निबन्ध परम्परा ८–२८

२.१ विषयप्रवेश ८

२.२ निबन्धको विधागत परिचय ८

२.२.१ निबन्ध सम्बन्धी पूर्वीय मान्यता ८

२.२.२ पाश्चात्य दृष्टिकोण ९

२.२.३ निबन्धको परिभाषा १०

२.२.४ निबन्धका तत्त्वहरू १४

२.२.५ निबन्धको वर्गीकरण १८

२.३ नेपाली निबन्धको विकासक्रम २२

२.३.१ प्राथमिककाल १८३१–१९५७ २३

२.३.२ माध्यमिक काल (१९५८–१९९१) २४

२.३.३ आधुनिक काल (१९९२–हालसम्म) २५

२.४ निष्कर्ष २७

तेस्रो परिच्छेद

डी.पी. भण्डारीको परिचय र निबन्धयात्रा २९–४१

३.१ विषयप्रवेश २९

३.२ डी.पी. भण्डारीको जीवनी २९

३.२.१ जन्म, जन्मस्थान र बाल्याकाल २९
३.२.२ शिक्षा ३०
३.२.३ विवाह, सन्तान पारिवारिक स्थिति र बसोबास ३१
३.२.४ लेखन प्रेरणा र प्रकाशनको आरम्भ ३१
३.२.५ साहित्यिक क्षेत्रमा प्रवेश ३२
३.२.६ पुरस्कार, पदक र सम्मानपत्र ३२
३.३ व्यक्तित्व ३२
३.३.१ शारीरिक व्यक्तित्व ३३
३.३.२ साहित्यकार व्यक्तित्व ३३
३.३.३ साहित्येतर व्यक्तित्व ३४
३.३.४ प्राध्यापक व्यक्तित्व ३४
३.३.५ सामाजिक सांस्कृतिक व्यक्तित्व ३५
३.३.६ प्रवक्ता व्यक्ति ३५
३.३.७ बहुभाषी व्यक्तित्व ३६
३.३.८ दार्शनिक व्यक्तित्व ३६
३.३.९ राजनैतिक व्यक्तित्व ३७
३.४ डी.पी. भण्डारीको निबन्धयात्रा ३७
३.४.१ प्रथम चरण वि.सं. २०४५–२०५७ ३८
३.४.२ दोस्रो चरण वि.सं. २०५८–हालसम्म ३९
३.५ निष्कर्ष ४०
चौँथो परिच्छेद
डी.पी. भण्डारीका निबन्धहरूको विश्लेषण ४२–८२
४.१ विषयप्रवेश ४२
४.२ विषयवस्तुका आधारमा डी.पी. भण्डारीका निबन्ध ४२
४.२.१ प्रेम विषयक निबन्ध ४२
४.२.१.१ अग्नि र विवाह ४३
४.२.१.२ म मात्र तिमीलाई प्रेम गर्छु ४४
४.२.१.३ गोकर्णको जङ्गलमा प्रेम गर्दा ४५
४.२.२ नारी विषयक निबन्धहरू ४६
४.२.२.१ पति पीडित पत्नी पत्नी पीडित पति ४७

४.२.२.२ एक नूतन बज्रघोषः छोरीले पनि छोरा सरह अंश पाउनुपर्छ ४८
४.२.२.३ नारी अस्मिता र दस्यु सुन्दरी फुलनदेवी ५०
४.२.२.४ अब नारीले शासन गर्नुपर्छ ५१
४.२.३ राजनीतिक निबन्धहरू ५२
४.२.३.१ राजनीति, राष्ट्रियता र भिक्षाटन ५३
४.२.३.२ रोम जलिरहेछ नीरो बाँसुरी बजाइरहेछ ५४
४.२.३.३ त्यो जुज्जी र यो जुज्जी ५५
४.२.४ मानवतासम्बन्धी निबन्धहरू ५६
४.२.४.१ हिटलर र पुतलीहरू : एक गोठालोको आत्मकथा ५६
४.२.५ समाज विषयक निबन्धहरू ५७
४.२.५.१ प्रजातन्त्र र युवा जगत ५७
४.२.५.२ मानिस ठूलो दिलले हुन्छ, जातले हुँदैन ५८
४.२.६ संस्कृति विषयक निबन्ध ५९
४.२.६.१ दशैंहरू आए, दशैंहरू गए ६०
४.२.७ जीवन–दर्शन सम्बन्धी निबन्धहरू ६०
४.२.७.१ सडक किनारको पथिक ६१
४.२.७.२ वारिपारि अँध्यारो छ आँखा खोली हेर्दा अँध्यारो नै अँध्यारो छ नि आँखा चिम्ली हेर्दा ६२
४.२.७.३ जीन्दगी एक आँशुओंका जाम था पी गए कुछ और कुछ छलका गये ६३
४.२.८ धर्म विषयक निबन्धहरू ६४
४.२.८.१ म किन क्रिस्चियन हुन सकिनँ ? ६५
४.२.८.२ अन्सार अल सुन्नाको सन्देश ६६
४.२.९ विविध ६६
४.३ प्रस्तुतिगत आधारमा डी.पी. भण्डारीका निबन्धहरू ६७
४.३.१ पत्रात्मक निबन्ध ६७
४.३.१.१ मृगस्थलीमाथि आषाढको प्रथमप्रभात ७०
४.३.१.२ भ्याकुतो त्यो तालमा पनि उफ्रियो ७१
४.३.१.३ रोटी र फूल ७१
४.३.१.४ मिली किसीसे नजर तो समझो गजल हुई ७२

४.३.२ यात्राविवरणात्मक निबन्ध ७३
४.३.२.१ गङ्गाजल र फकरुद्दीन रहमान ७३
४.३.२.२ ए बच्चा सोचता क्या है, इधर आ दर्शन कर आशीर्वाद लेले ७४
४.३.२.३ सिस्नुपानीदेखि चाँगुनारायणसम्म ७५
४.३.३ संस्मरणात्मक निबन्ध ७६
४.३.३.१ माखुरचोर नगुवा डहना ७६
४.३.३.२ त, त, त ! आँ, आँ आँ !! हाली हाली !!! ७७
४.३.३.३ रत्यौलिको त्यो रात ७८
४.३.४ हास्यव्यङ्ग्य प्रधान निबन्ध ७९
४.३.४.१ बादरले आफ्नो अनुहार ऐनामा हेर्‍यो ७९
४.३.४.२ मोहम्मद सुल्तान रोड जीन-काका र मन्त्रीपत्नीहरू ८०
४.३.४.२ विभूषण र बधाई ८१
४.४ निष्कर्ष ८२
परिच्छेद पाँच
उपसंहार ८३-८७
सन्दर्भसूची ८८-८९